

Instrumental jednine imenica i-sklonidbe u hrvatskome književnom jeziku od 16. do 19. stoljeća

Grčević, Mario

Source / Izvornik: **Jezik : časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika**, 2006, 53, 50 - 59

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:656805>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Literatura

- Kiš, M., 2000., Englesko–hrvatski i hrvatsko–engleski informatički rječnik, Naklada Ljevak, Zagreb.
- Hudeček, L., Mihaljević, M., Pilić, J., 2001., Hrvatski jezik 4, Profil, Zagreb.
- Mihaljević, M., 1993., Hrvatsko računalno nazivlje, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Mihaljević, M., 1998., Terminološki priručnik, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Mihaljević, M., 2003., Kako se na hrvatskome kaže WWW?, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Silić, J., 1996., Polifunkcionalnost hrvatskoga standardnog jezika, Kolo 1, 244.–248.
- Škarić, I., 2000., Temeljci suvremenog govornišva, Školska knjiga, Zagreb.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik, 2002., Novi liber, Zagreb.

Sažetak

Milica Mihaljević, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
UDK 001.4, znanstveni članak
Primljen 30. prosinca 2005., prihvaćen za tisak 7. ožujka 2006.

English or Croatian in Computer Terminology

The author stresses the need for standardization of Croatian computer terminology. She enumerates basic ways of formation of new computer terms and basic principles for the selection of terms. She also stresses some common prejudices connected with this terminology.

INSTRUMENTAL JEDNINE IMENICA *i*-SKLONIDBE U HRVATSKOME KNJIŽEVNOM JEZIKU OD 16. DO 19. STOLJEĆA

Mario Grčević

Iako još nije dovoljno proučeno kako je i kada nastao instrumentalni nastavak *-i* imenica *i*-sklonidbe, on je vjerojatno mnogo mlađi nego nastavak *-ju*.¹ Đ. Daničić navodi u djelu Istorija oblika srpskoga ili hrvatskoga jezika

¹ Usp. o tome Stjepan Ivšić: Slavenska poredbena gramatika, Zagreb, 1970., str. 196. Usp. također Blaž Jurišić: Nacrt hrvatske slovnice I., Zagreb, 1944., Pretisak s predgovorom i komentarima D. Brozovića, Zagreb, 1992., str. 140.

do svršetka XVII vijeka² mnoštvo potvrda za oba nastavka iz čakavskih i hrvatskih štokavskih djela, a za rjeđi nastavak *-i* pronalazi potvrde posebice od 16. stoljeća nadalje. Na žalost se Daničić ograničava na navođenje samih oblika bez surječja i ne kaže ništa o uporabnoj raspodjeli njihovih nastavaka. Instrumentale na *-i* pronalazi među ostalim u radovima Bartola Kašića, čakavca koji je početkom 17. stoljeća znatno pridonio napuštanju čakavskoga književnog jezika u korist štokavskoga i širenju dubrovačkoga tipa književnojezične štokavštine u Hrvata.

Kašićevu uporabnu raspodjelu nastavaka *-i* i *-ju* opisat ću ovdje na primjeru njegova prijevoda Biblije. Taj je prijevod široj javnosti postao dostupan tek 2000. godine, kada je tiskan u nizu Biblia Slavica.³ S imenicama *i*-sklonidbe na *-st* nastavak *-i* pojavljuje se u Kašićevoj Bibliji samo u svezama instrumentalnih oblika s atributima, prijedlozima ili drugim imeničnim instrumentalnim oblicima (npr. *krepostju i vlasti*):

za onom neplodnosti (Gn. (Post.) 26,1⁴), izgnusen ovom nepodobnosti (Jos. (Jš.) 7,13), ovakom ockvarnosti ockvarnjene (Nm. (Br.) 19,18), ako bielom ili cerljenom ockvarnosti bude biti otrovana (Lv. (Lev.) 13,49), s velikom oholasti (Act. (Dj.) 25,23), koji primiše rieč sa svom pohliep(n)osti (Act. (Dj.) 17,11), i pomaza se pridobrom pomasti (Jdt. (Jdt.) 10,3), liepom različnosti navezen (Ex. (Izl.) 26,31), pomnjivom umieteonosti (Sir. (Sir.) 32,5)

koji biehu podložni pod oblasti kraljevoj (Est. (Est.) 9,16), s oblasti (Act. (Dj.) 26,12), niesmo pod zakonom, nego pod milosti? (Rm. (Rim.) 6,15)

Od navedenih imenica Kašić sklanja sljedeće i s nastavkom *-ju*: *milost*, *oholast*, *pomast* i *umieteonost*. Ti instrumentali na *-ju* nikada se ne pojavljuju iza atributa ili prijedloga:

Milostju bo sahranjeni jeste po vieri (Eph. (Ef.) 2,8), A Jesus napredovaše mudrostju i življenjem i milostju (Lc. (Lk.) 2,52), bio sam oslobojen milostju Božjom (Sir. (Sir.) 34,13), itd.

Maria bieše koja pomaza Gnna pomastju (Jo. (Iv.) 11,2), noge njegove i pomastju mazaše (Lc. (Lk.) 7,38), Pomaza obraz svoj pomastju (Jdt. (Jdt.) 16,10), Pomastju i razliciemi vonjiemi serce se naslajuje (Prv. (Izr.) 27,9), ova je pomaza pomastju noge moje (Lc. (Lk.) 7,46)

da se nitko u napredak oholastju ne nadimlje (Dt. (Pnz.) 17,13), nego se suprotiveći zapovidanju Gnnovu i nadmeni oholastju uzidoste na goru (Dt. (Pnz.) 1,43), zagubiti će se oholastju (Sir. (Sir.) 21,5)

a pravedni će biti oslobojeni umieteonostju (Prv. (Izr.) 11,9)

² Beograd, 1874., str. 41.

³ BIBLIA sacra: versio Illyrica selecta, seu declaratio Vulgatae editionis Latinae..., Biblia Slavica IV, 2,1 + IV, 2,2 (2 knjige), München, Wien, Zürich, 1999.–2000.

⁴ Primjeri se navode s latinskim i hrvatskim kraticama u zagradama.

Dakle, kad imenicama *milost*, *oholast*, *pomast* i *umieteonost* u instrumentalu ne prethodi neki atribut ili prijedlog, Kašić se služi jednoznačnim nastavkom *-ju*, a inače nastavkom *-i*. S mnogim drugim imenicama nije tako dosljedan pa ima nastavak *-ju* i u svezama s atributima i prijedlozima. Zato je nastavak *-ju* i u imenica na *-st* u njegovoj Bibliji sveukupno gledano češći nego *-i*:

i hitročinac svojom mudrostju izdieljaio je (Sap. (Mudr.) 14,2), ter velikom naglostju stado bi suvratano u more (Mc. (Mk.) 5,13), Ovom naglostju biti će varžena (Apc. (Otk.) 18,21), i svu odluku sarca tvoga svojom kriepostju pokriepio (Jdt. (Jdt.) 10,8), Ali se niesmo služili ovom vlastju (Corl. (Kr. 1) 9,12), sva se pšenica pod vlastju faraunovom sahrani i spremi u gradovieh (Gn. (Post.) 41,35), itd.

S drugim imenicama *i*-sklonidbe, koje ne završavaju na *-st*, Kašić kao da izbjegava nastavak *-i*, a s nešto manjim brojem tih imenica čini se da izbjegava nastavak *-ju*. O tome je teško dati sustavnu ocjenu jer su potvrde instrumentalnih oblika pojedinih imenica malobrojne.

Od imenica s osnovom na *-d* Kašić nema instrumentalnih oblika s nastavkom *-ju*, već samo (malobrojne) s *-i*, usp. npr. *Zapoviedi svojom* (Sir. (Sir.) 43,14), *zapoviedi viečnom* (Nm. (Br.) 18,19).⁵

Dok imenica *kostrēt* u instrumentalu ima samo jednu potvrdu, i to s *-i* bez prijedloga ili atributa (*i otar Gnno v pokrieše kostreti* (Jdt. (Jdt.) 4,9)), imenica *pamet* potvrđena je gotovo uvijek samo s nastavkom *-ju*, a tek iznimno s *-i*:

jedinom pametju (Est. (Est.) 13,18), istom pametju (Jdc. (Suci) 20,11), sa svom pametju tvojom (Sir. (Sir.) 6,27), s pametju mojom (Ecl. (Prop.) 2,15), pametju služim zakonu Božjemu (Rm. (Rim.) 7,25), itd.

pameti razdraženom (Jdc. (Suci) 18,25)

Imenica *riječ* nahodi se u instrumentalu petnaestak puta s nastavkom *-ju* (većim dijelom bez atributa ili prijedloga), a samo jednom s *-i*. Oblik s *-i* nema atributa ili prijedloga.⁶ Takvi instrumentali s nastavkom *-i* bez instrumentalnoga označioca izrazito su rijetki u Kašićevu jeziku.

Imenica *krv* u instrumentalu jednine poglavito završava na *-ju* (oko 15 puta, većinom bez atributa ili prijedloga), a samo dva ili tri puta na *-i*: *poškropiti će karvi njegovom* (Lv. (Lev.) 5,9), *sumnjiv sud meju karvi i karvi*, *krivinom i krivinom*, *gubom i gubom* (Dt. (Pnz.) 17,8).

Instrumentalni oblici *smartju* (češće) i *smertju* (rjeđe) imaju više od 40 potvrda, no samo se iznimno nalaze u svezama s atributima ili instrumentalima drugih

⁵ Takvih primjera ima i s imenicama na *-st*.

⁶ smutili vas *rieči* (Act. (Dj.) 15,24) = turbaverunt vos verbis. Unatoč množinskomu obliku verbis u latinskome izvorniku, Kašićev oblik *rieči* jedninski je oblik budući da množinski instrumental od *rieč* u njegovu prijevodu Biblije inače uvijek ima nastavak *-mi* (*riečmi*).

imenica, npr. *običajnom smartju* (Nm. (Br.) 16,29), *gladom i smartju* (Apc. (Otk.) 6,8). Instrumentalni oblik *sm(a/e)rti* nije potvrđen.⁷

Imenice *narav* i *ljubav* potvrđene su u instrumentalu samo s nastavkom *-ju* (tri i deset puta). Instrumentalni oblik *naravju* nema atributa ili prijedloga, a oblik *ljubavju* rabi se podjednako često s prijedlozima ili atributima i onda kada je sam.

Imenica *pomoć* ima u instrumentalu dvije potvrde s nastavkom *-i*, a jednu s nastavkom *-ju*. Izbor nastavaka kao da zavisi od sintaktičkoga okružja. Usp. potvrde: *A ja pomoći Božjom pomožen* (Act. (Dj.) 26,22), *tvojom pomoći* (Sap. (Mudr.) 16,11), *obkružen pomoćju* (Jos. (Jš.) 8,10).

U Kašićevu prijevodu Rituala iz 1640. godine⁸ nastavci *-i* i *-ju* upotrebljavaju se onako kao u Kašićevoj Bibliji. Usp. sljedeće primjere u izvornome slovopisu:

oblastyu Pape Rimskoga (77.), odhodde smartyu (78.), (Od onezzih... sfetih sakramenata:) pomgnom i narednosti (1.), sluxiti solyu zakletom (9.), Sudcicch sà solyu (9.), s' blagossovglienom solli (9.), vijcnom kripposti (11.), s tvoyom zavidnosti (33.), gnu prosfijtliti sfitlostyu (36.), i krippostyu zapovijdam tebbi (38.), ili stvaryu prilicnom (15., 17., 39.), koyi ye tebe ù pocetak rijcyu razlucio od suhae zemgliae (47.), oblastyu gnegovvom (54., 56., 57.), itd.

Vidi se da u načelu vrijedi pravilo da Kašić nastavak *-i*, koji služi i kao nastavak drugih padeža, rabi pored *-ju* onda kada je instrumental kao takav označen prijedlozima i atributima, dakle, kada se uporabom nastavka *-i* ne dovodi u pitanje razumljivost izjave.

S obzirom na primjere u kojima Kašić nastavak *-ju* upotrebljava pretežito ili isključivo i u svezama s atributima i prijedlozima, možemo pretpostaviti da mu je uporaba nastavaka *-i* i *-ju* uvjetovana ne samo sintaktičkim odnosima, već i uporabnom usustavljenosti prema leksičko-tvorbenim svojstvima pojedine imenice. Ta svojstva određuju da pojedine imenice (npr. *pamet*) mimo sintaktičkoga okružja dobivaju pretežito nastavak *-ju*. Ako se s tim imenicama pojavi nastavak *-i*, onda instrumentalu obvezno slijedi ili prethodi neki instrumentalni označilac, uglavnom u obliku atributa. Primjeri poput *otar Gnnov pokrieše kostreti* pokazuju da se pojedine imenice mogu vezivati s nastavkom *-i* na isti način na koji se druge imenice vezuju s *-ju*.⁹ Međutim, kao što je već rečeno, instrumentali s nastavkom *-i* bez instrumentalnoga označioca izrazito su rijetki u Kašićevu jeziku pa je o tome teško donijeti utemeljen sud.

⁷ Oblik *smarti* u *neka bi plodila smarti* (Rm. (Rim.) 7,5) nije instrumental jednine, već dativ prema dativu jednine *morti* (*mors*) u latinskome izvorniku.

⁸ RITVALE ROMANUM, MDCXL, Romae. Bibliofilska izdanja 26, Zagreb, 1992.

⁹ U drugim Kašićevim djelima instrumentalni nastavak *-i* može biti češći nego *-ju*. Usp. u tome smislu opažanje Darije Gabrić-Bagarić: Jezik Bartola Kašića, Sarajevo, 1984., str. 82.–83.

Ne možemo sa sigurnosti reći tko je Kašića potaknuo da se instrumentalnim nastavcima *-i* i *-ju* služi na opisani način. Na prvi pogled mogli bismo pomisliti da su to hrvatski književnici iz Dubrovnika. Međutim, to nije tako iako su oni utjecali na Kašićevu uporabu nastavka *-i*. Pogledajmo zašto.

Iz Rešetarovih istraživanja saznajemo da je nastavak *-ju* u Dubrovniku glavni jedninski instrumentalni nastavak imenica *i*-sklonidbe samo do početka 16. stoljeća. Npr., u jeziku pjesama Ranjinina zbornika (Š. Menčetić, Dž. Držić, itd.) s kraja 15. i početka 16. stoljeća uobičajeniji je nastavak *-ju* nego *-i*, dok se rjeđi *-i* pojavljuje poglavito u sroku.¹⁰ U proznim djelima iz istoga vremena nastavak *-ju* prevladava još uvjerljivije.

Već u Marina Držića (1508.–1567.) Rešetar pronalazi bez izuzetka nastavak *-i* (usp. sljedeći primjer u Dundi Maroju: *lakomos lakomosti dobismo*), a jednom i novi nastavak *-im*, koji je nastao od *-i* (*tom bolestim*). Držićev vršnjak Bazilije Gradić, tvrdi Rešetar, rabi redovito nastavak *-im*, a samo rijetko *-i*.¹¹ Staroga nastavka *-ju* nema ni jedan ni drugi. Nema ga ni Gundulić (1589.–1638.). Glede Gundulićeva jezika Rešetar ustvrđuje kako se u njemu miješa “stariji završetak *-i* i noviji (dubrovački) *-im*”. Prvi je mnogo češći nego drugi.¹² U 12. pjevanju Gundulićeva Osmana¹³ nalazimo stoga svezu *s pameti* (323. stih), u 16. pjevanju (56. stih) *sve obujmi svojom vlasti* (56. stih), u 17. pjevanju *ni s junačtvom ni s kriposti* (550. stih), *s kreposti vrijednom* (574. stih), itd. U 8. pjevanju (700. stih) nahodi se sažeta posvojna zamjenica kao instrumentalni označilac iza instrumentalnoga oblika imenice *čast*:

časti môm se bojim tužna,
dragom časti, ku odavna
ja prikazah Višnjem goru

Pored takvih primjera s nastavkom *-i* u Osmanu je u skladu s Rešetarovim podacima potvrđen i nastavak *-im*: *vlastim svôm velikom* (12. pjevanje, 64. stih), *Nemilostim on misleći* (317. stih), itd.

Dubrovački književnik Junije Palmotić (1607.–1657.) tvori jedninske instrumentalne oblike *i*-sklonidbe na isti način. U njegovoj drami Pavlimir nema instrumentalnoga nastavka *-ju*, već samo *-i* i *-im*:

¹⁰ Milan Rešetar: Jezik pjesama Račinina Zbornika, Rad JAZU 255 (114), Zagreb, 1936., str. 143.

¹¹ Milan Rešetar: Najstarija dubrovačka proza, SAN, Posebna izdanja, knjiga CXCII, Beograd, 1952., str. 65.; Jezik Marina Držića, Rad JAZU 248, Zagreb, 1933., str. 99.–240., str. 172.; Primorski leksionari XV. vijeka, Rad JAZU 136, Zagreb, 1898., str. 97.–199., str. 127.

¹² M. Rešetar: Glavne osobine Gundulićeva jezika, Rad HAZU 272, Zagreb, 1941. [1942.], str. 1.–44., str. 24.

¹³ Ivan Gundulić: Osman, Zagreb, 1985.

Moj puk stari s krepkom svijesti (55.), kupit će se s mnogom česti (155.), razbirati mudrom svijesti (155.), s plahostim se strašnom pruži (71.), i s koristim (87.), pak usionom namazana / mastim ka je čudne moći (98.).¹⁴

Nije uvijek lako prepoznati imenicu *i*-sklonidbe s nastavkom *-im*. Npr., oblik *smartim* u Palmotićevu stihu *Da ga smärtim zlom poraze* mogao bi se na prvi pogled protumačiti kao instrumental pridjeva s ikavskim refleksom jata koji je tvoren nultim sufiksom kao što je npr. slučaj sa *zlat* (instr. *zlatim*, npr. *sa zlatim dukatom*) umjesto *zlatan*.

S obzirom na činjenicu da je nastavak *-ju* u dubrovačkome podnarječju nestao tijekom 16. stoljeća, upadljivo je da se ipak redovito rabi u pojedinim dubrovačkim djelima toga vremena. Jedno od takvih djela dubrovački je misal na hrvatskoškotskavskome jekavskome književnome jeziku s kraja 16. stoljeća.¹⁵ U njemu su riječi *krv*, *riječ*, *zapovijed*, *pamet*, *moć*, *pomoć*, itd. potvrđene u instrumentalu samo s nastavkom *-ju*: *krvju*, *riječju*, *zapovijedju*, *pametju*, itd. U svezama imenica na *-st* i atributa odnosno prijedloga nalazimo redovito nastavak *-ju*, a samo iznimno nastavak *-i*:

nebeskom milosti naslijedju, njegovom milostju, moćnom krjepostju, jakom krjepostju, nebeskom mudrostju, itd.

Najnoviji nastavak *-im* nema nijedne potvrde.

Izbjegavanje nastavaka *-i* i *-im* i redovita uporaba nastavka *-ju* može se u istražnome misalu objasniti samo književnojezičnom tradicijom. Taj se misal kao predstavnik "ozbiljne" crkvene literature čvrsto oslanja na svoje prethodnike pa ne sadrži ni mnoge druge inovacije dubrovačkoga podnarječja, iako su uobičajene u jeziku pjesništva i svjetovne proze njegova vremena.

Za razliku od spomenutoga misala u prvome hrvatskome pravopisu Nauk za pisati dobro iz 1639. godine¹⁶ Dubrovčanin R. Đamanjić upotrebljava uvijek nastavak *-i* u svezama s prijedlozima ili atributima. Nijednom ne rabi nastavak *-im* ili *-ju*:

¹⁴ Junije Palmotić: Izabrana djela, Stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb, 1995.

¹⁵ Ciro Giannelli, Sante Graciotti: Il Messale Croato-Raguseo (Neofiti 55) della Biblioteca Apostolica Vaticana. Studi e testi 411, Città del Vaticano, 2003. Jezik tog misala proučen je u mojoj disertaciji Das kroatische volkssprachliche Missale Romanum des 16. Jahrhunderts. Philologisch-linguistische Untersuchung, Mannheim, 2005. Knjiga je besplatno dostupna na svemreži pod sljedećim poveznicama: <http://bibserv7.bib.uni-mannheim.de/madoc/volltexte/2005/1139/> i <http://deposit.ddb.de/cgi-bin/dokserv?idn=977683214>

¹⁶ Rajmund Džamanjić: Nauk za pisati dobro, 1639. Vrela i prinosi za hrvatsku kulturnu povijest 5., Bamberg, 1991. Puni naslov Đamanjićeva djela u transkripciji glasi: Nauk za pisati dobro latinskijema slovima riječi jezika slovinskoga kojijem se Dubrovčani i sva ostala Dalmacija kako vlastitim svojim jezikom služi, Venecija, 1639. Đamanjićev pravopis zorno pokazuje kako se je početkom 17. stoljeća, slijedom Kašićeva djelovanja, razvijala želja za književnojezičnom normizacijom. Svoj pravopis Đamanjić ne piše samo za Dubrovčane, već i za "svu Dalmaciju" koja se njegovim jezikom

s koristi (3.), s časti (3.), posebnom milosti (3.), s smijernosti (3.), s onom ljubavi (6.), skupnom pameti (11.)

U dubrovačkim arhivskim spisima 17. i 18. stoljeća, koje je proučio V. Laznibat, također je uobičajen nastavak *-i*. No ondje se zahvaljujući književnojezičnoj tradiciji pojavljuje i nastavak *-ju*.¹⁷

Vidimo da Dubrovnik krajem 16. i u 17. stoljeću glede jedninskih instrumentalnih nastavaka *i*-sklonidbe nije jedinstven. Ta nejedinstvenost suuvjetovana je stilskom diferencijacijom i tekstovnom vrstom pojedinoga djela.

Bartol Kašić u svojoj slovnici iz 1604. godine za imenice *i*-sklonidbe u instrumentalu jednine u skladu sa svojim materinskim čakavskim idiomom navodi samo nastavak *-ju*.¹⁸ Čestota nastavka *-i* u jeziku njegovih djela, kao što je prijevod Biblije, može se zahvaliti utjecaju dubrovačkih pisaca poput Đamanjića, Gundulića ili Palmotića. Međutim, vidjeli smo da Kašićeva uporaba nastavka *-i* pored *-ju* nije preslik općenita stanja u dubrovačkoj književnojezičnoj porabi ili dubrovačkome podnarječju. Ona je u Kašićevu jeziku plod njegove vlastite književnojezične izgradnje i rezultat odluke da dubrovački nastavak *-i* rabi kao stilsko sredstvo te da njime svoj književnojezični izričaj učini ljepšim, raznovrsnijim i bogatijim. Ta je težnja sasvim razvidna i u sljedećem primjeru iz njegove Biblije:

kakono da smo našom krepostju i vlasti činili ovoga hoditi (Act. (Dj.) 3,12).¹⁹

Kašić ne rabi dubrovački nastavak *-im* zato što je on prvenstveno regionalizam, dok se nastavak *-i* nahodi i u mnogim drugim hrvatskim govorima i književnosti izvan Dubrovnika. Šurmin pronalazi nastavak *-i* npr. u sarajevskom govoru, pored nastavka *-ju* za koji smatra da je nešto “običniji”.²⁰ Isključivo taj nastavak (*-i*) zabilježen je svojevremeno u mostarskome ikavskome govoru, u dalmatinskome ikavskom trpanjskom govoru i u ikavskome govoru oko Senja.²¹ Nastavak *-i* potvrđen je pored drugih nastavaka čak i u čakavskim govorima Kvarnerskih otoka.²² Rabi ga (rijetko) i Hvaranin Hanibal Lucić. U njegovu je slučaju sigurno riječ o književnojezičnome

kao svojim vlastitim jezikom služi. Đamanjić znade da “mi u ovom jeziku dvije [posebne] vrste od slova imamo”, jednu od sv. Jeronima, dakle glagoljicu, a drugu od sv. Ćirila, što znači ćirilicu. No budući da se Dubrovčani i ostali Dalmatinci u pisanju služe još samo latinicom, Đamanjić piše svoj pravopis za to pismo. Usp. nav. djelo, str. 7.–8.

¹⁷ Velimir Laznibat: Govor Dubrovnika u 17. i 18. stoljeću, Mostar, 1996., str. 166., str. 176.

¹⁸ Bartol Kašić: Osnove ilirskoga jezika u dvije knjige, Pretisci 1, Zagreb, 2002., str. 82.–83.

¹⁹ kao da smo mi svojom snagom ili pobožnosti učinili da ovaj može hodati, Biblija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997.

²⁰ Đuro Šurmin: Osobine današnjega sarajevskog govora, Rad JAZU 119, Zagreb, 1894., str. 186.–209., str. 200.

²¹ Ivan Popović: Instrumental imenica ženskog roda na suglasnik, Naš jezik 3, Beograd, 1952., str. 277.

²² Ivan Milčetić: Čakavština Kvarnerskih otoka, Rad JAZU 119, Zagreb, 1894., str. 92.–131., str. 123.

“dubrovčanizmu”, dakle o rezultatu Lucićeve čitanja i ugledanja u dubrovačke pjesnike. Usp. sljedeće stihove iz Lucićevih Skladanja (1556.) i nastavak *-i* u sroku:

Tomu je uzrok toj što nimam kriposti
Slaviti razum tvoj s anjelskom liposti.²³

Na Kašićev način služe se instrumentalnim jedninskim nastavcima *i*-sklonidbe i dalmatinski štokavski pisci 18. stoljeća, čiji je jezik opisao T. Maretić. I u njih je nastavak *-i* rjeđi nego *-ju*, no kad imaju *-i*, “svagda je pred *ńim* kakav prijedlog ili pridjev”.²⁴ Zanimljivo je da isto vrijedi i za Dubrovčanina J. Stulića, koji u svojem Rječosložju početkom 19. stoljeća (1806.) rabi češće nastavak *-ju*, no ima i *-i* u svježama s prijedlozima i atributima. Usp. na početku njegova rječnika u posveti Caru među ostalim sljedeće primjere: *tèr csudnovàtom, i svest[r]annom ljubavi – sve vechom blagodarnostju*.

Budmani i Rešetar slažu se u tome da nastavka *-ju* nema u dubrovačkome govoru 19. stoljeća odnosno početkom 20. stoljeća.²⁵ Vidjeli smo da se je ondje izgubio već tijekom 16. stoljeća. Nastavak *-ju* Stulić rabi dakle pod utjecajem hrvatske književnojezične tradicije, a ne pod utjecajem dubrovačkoga podnarječja njegova vremena. S druge strane mnogi hrvatski nedubrovački pisci rabe pod utjecajem iste tradicije nastavak *-i*, koji nije dio njihovih izvornih govora. Vrijedi napomenuti da i Vuk Stefanović Karadžić te nastavke rabi pod utjecajem hrvatske književnojezične tradicije. Maretić to opisuje ovako:

Kad je instrumental kojim prijedlogom ili kojom drugom imenicom ili pridjevom dovoljno označen kao instrumental, onda Vuk upotrebljava jedan i drugi oblik [...]. Ali kad instrumental nema ovake zaštite, onda Vuk svagda uzima oblik na *-ju*, koji je jasniji, jer za nj ne može biti sumnje, šta je, dok je oblik na *i* manje jasan, jer se na *i* svršuje nekoliko različitih padeža singulara i plurala.²⁶

Karadžićeva uporaba nastavaka *-ju* i *-i* nije rezultat utjecaja njegova narječnoga idioma jer u tom idiomu nema nastavka *-ju*.²⁷

²³ Hanibal Lucić, Petar Hektorović, Skladanja izvarsnih pisan razlicih, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb, 1968., str. 35.

²⁴ T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka, Rad JAZU 209, Zagreb, 1915., str. 173.–240., str. 221.

²⁵ Razilaze se glede nastavka *-i*. Budmani smatra da se u Dubrovniku čuju nastavci *-i* i *-im*, a Rešetar pak navodi kao dubrovački samo nastavak *-im*. Usp. P. Budmani: Dubrovački dijalekat, kako se sada govori, Rad JAZU 65, Zagreb, 1883., str. 155.–179., str. 170., Milan Rešetar: Der štokavische Dialekt, Wien, 1907., str. 172.

²⁶ Tomo Maretić: Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb, 1931., str. 144.

²⁷ Usp. Vuk Stefanović: Pismenica serbskoga jezika, Vienna, 1814., str. 25.–26.

Pisci iz sjeverne Dalmacije i Istre u 16. stoljeću kao jedninske nastavke imenica *i*-sklonidbe rabe poglavito nastavke *-jom*, *-jum* i *-ju*. U Postili A. Dalmatina i S. Konzula iz 1568. godine nalazimo potvrde za *-jom*: *kripostjom* (123.), *ričjom ili delom* (37.), *sm(a)rtjom* (32., 35.), *pomoćom* (20.), itd.²⁸ Kajkavac A. Vramec rabi u svojoj Postili (1586.) rjeđe nastavak *-jum*, a češće *-ju*: *nemarljivostju* (predgovor), *močju* (2b), *pod oblastju i močju, močju i jakostju, glasom i rečjum* (3b), *rečju ali delom* (4b; sve Prva nedjelja), *s oblastju, možnostju* (5a), *svetlostju* (5a).²⁹ U kajkavskome književnom jeziku, koji je nadživio čakavski, nastavak *-ju* potisnut je nastavkom *-jum* koji je isto kao dubrovački *-im* nastao dodavanjem analoškoga *m* iz *e*-sklonidbe. Stoga se samo on (*-jum*) nalazi u Gajevoj Kratkoj osnovi iz 1830. godine (npr. *z točnum pažljivostjum*, Gajev citat *z tulikum jakostjum*).³⁰ Međutim, u kajkavskome književnom jeziku pojavljuje se i nastavak *-jom*, iako rijetko.³¹

Slavonski pisci 18. stoljeća također ne upotrebljavaju ili rijetko upotrebljavaju nastavak *-i*.³² Emerik Pavić u djelu *Cvit likarije* (1768.) ima češće nastavak *-jom* nego *-ju*: *noćom* (34.), *s pomoćom* (57.), *kostju* (50.).³³ U nekih drugih slavonskih pisaca nastavak *-jom* vrlo je rijedak. U jeziku Ivana Velikanovića uopće ga nema. Provjerio sam Maretićevu tvrdnju o Velikanovićevu jeziku na temelju trećega dije-la Uputjenja katolicsanska... koji Maretić nije uzeo u obzir. Maretićeva procjena da Velikanović ima samo *-ju*, vjerojatno je točna. U navedenom djelu našao sam samo taj nastavak:

pametju svojom (IV.), *medju milostju* (3.), *jednom ricsju* (3.), *s' pomochu Boxjom* (5), *s' milostju* (6.), *Probudjeni milostju Boxjom* (8.), *Smertju pedipsaju se* (10.), *ako je xelja ljubavju zavershena* (23.), *i s' pravom nutarnjom ljubavju* (24.), *vlastitom kervju* (2*24), *izversnostju* (25.), *ricsju* (27.), *oblastju* (27.), *ovom ricsju* (28.), *ljubavju prikazanom* (302.), *kervju* (305.), *vlastitom kripostju* (305.), *svojom kervju* (305.), *s' kervju* (307.), itd.³⁴

²⁸ A. Dalmatin, S. Konzul: *Postila*, Ratisbona, 1568. Pretisak s pogovorom priredio A. Jembrih: Pazin, 1993. Usp. o tome također Franjo Fancev: *Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka*, Rad JAZU 212, Zagreb, 1916., str. 147.–225., str. 223.–224.

²⁹ Antun Vramec: *Postilla*, 1586., Varaždin. Pretisak s pogovorom prir. A. Jembrih, Zagreb / Varaždin, 1990.

³⁰ Ljudevit Gaj: *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisa*, Budim, 1830., str. 14., str. 24.

³¹ Usp. sljedeći stih iz 1800. godine: *Ar nje ravnal bude z ljubavjom i strahom*. Gregur Kapucin: *Horvacka od kristuševog narođenja vitija*. Pretisak sa studijom A. Jembriha: Zagreb, 1999., str. 207. Inače u tom djelu nalazimo nastavak *-jum*: *z ljubavjum* (79.), *častjum* (205.), usp. o tome i komentar u Jembrihoj studiji na str. 144.

³² T. Maretić: *Jezik slavonskijeh pisaca* (iz: Rad JAZU 180), Zagreb, 1910., str. 167.–168., J. Vončina: *Jezik Antuna Kanižlića*, Rad JAZU 368, Zagreb, 1975., str. 5.–172., str. 97.

³³ *Flos Medicinae*. *Cvit likarije*. Prva tiskana medicinska knjiga na hrvatskom jeziku. Preveo fra Emerik Pavić, Budimpešta, 1768. Reprint-izdanje s popratnim objašnjenjima: Split, 1980.

³⁴ Ivan Velikanovich: *Uputjenja katolicsanska ...*, dio trechi, u Ossiku, 1788.

Iako u slavonskim štokavskim govorima (prema meni dostupnim podacima) nema nastavka *-i*, u slovnici Slavonca Marijana Lanosovića u sklonidbenome uzorku riječi *milost* nalazimo primjer u kojem je potvrđen: „s’ ovom Millostju, Millosti”.³⁵ Nastavak *-i* u Lanosovića možemo objasniti samo ako pretpostavimo da je pisao slovnicu nadregionalnoga hrvatskoga književnog jezika. Zbog istoga razloga rabi Lanosović u svojoj slovnici pored ikavskih i (i)jekavske oblike. S obzirom na to iscrpnije bi istraživanje vjerojatno pokazalo da instrumentalni nastavak *-i* postoji u jeziku pojedinih slavonskih književnika 18. stoljeća. Za Matiju Divkovića, koji je iz Bosne, znademo npr. da pored glavnoga nastavka *-ju* i rjeđega nastavka *-jom* često rabi nastavak *-i*.

Jedninski instrumentalni nastavci imenica *i*-sklonidbe rabe se najkasnije od 17. stoljeća na način koji je vrlo sličan današnjemu: nastavak *-ju* u načelu je uvijek moguć, a nastavak *-i* u načelu samo onda kada je instrumental kao takav označen prijedlozima, atributima ili nekom drugom imenicom u instrumentalu, dakle, kada se uporabom nastavka *-i* ne dovodi u pitanje razumljivost izjave. Ta uporaba nije preslik stanja u dijalektima, već je nastala kao rezultat hrvatskih književnojezičnih razvitaka (spontane standardizacije). Iz starijega hrvatskoga književnoga jezika ušla je i u jezik Vuka Stefanovića Karadžića.

Sažetak

Mario Grčević, Zavod za lingvistička istraživanja HAZU, Zagreb

UDK 811.163.42-26(091), znanstveni članak

Primljen 9. ožujka 2006., prihvaćen za tisak 13. ožujka 2006.

Der Instrumental Sg. der *i*-Deklination in der kroatischen Hochsprache vom 16. bis zum 19. Jahrhundert

Im vorliegenden Beitrag werden die singularischen Instrumentalendungen der *i*-Deklination in der Geschichte der kroatischen Hochsprache besprochen. Es zeigt sich, dass die Endung *-i* gegen Ende des 15. Jahrhunderts belegt ist und dass sie bereits im 17. Jahrhundert neben der Endung *-ju* ungefähr so verwendet wird, wie es für zeitgenössisches Kroatisch typisch ist. Diese Verwendung geht nicht auf dialektale, sondern auf hochsprachliche Entwicklungen mit dem Beginn im 17. Jahrhundert zurück.

³⁵ P. Marianus Lanossovich: Anleitung zur Slavonischen Sprachlehre ..., Dritte vermehrte und verbesserte Auflage, Ofen, 1795., str. 43.–45. U izdanju iz 1778. (str. 20.) navodi Lanosović isto (“s’ Millostju, millosti mit der Gnade”).